

країн далекого зарубіжжя далеке зарубіжжя (4), назви, що позначають міфічний простір (2), назви на позначення ворожої землі (4).

У поетичній мові І. Малковича (на матеріалі збірок «Подорожник», «Якусині береги») топоніми-символи виконують такі стилістичні функції: постають маркерами минулого; слугують маркерами сьогодення; творять художні образи; є засобом графостилістики; виступають конкретними символами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник; НАН України, Ін-т мовознав. імені О. О. Потебні. Київ: Довіра, 2006. 703 с.

2. Козловська Д. В. Структурно-семантичні та функціонально-стилістичні характеристики поетонімії романів українських письменниць початку ХХІ століття: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Донец. нац. ун-т ім. Василя Стуса. Вінниця, 2018. 260 с.

3. Малкович І. Подорожник. Київ: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2016. 288 с. (Серія: Українська поетична антологія).

4. Малкович І. Якусині береги. Київ: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2020. 56 с.

5. Тихоша В. Семантико-стилістичні функції символів у романі Василя Барки «Жовтий князь». *Науковий вісник ХДУ*. Херсон: Вид-во ХДУ, 2013. Вип. 19. С. 108-112. (Серія: Лінгвістика).

Syrina A. Stylistic functions of toponyms-symbols in poetic language of I. Malkovych.

The article researches the stylistic functions of toponyms-symbols in the poetic language of I. Malkovych. The toponyms-symbols, available in the poems of the analyzed collections, are singled out, their classification is given. It has been found that all toponymic symbols in a poetic text use a certain stylistic function. The stylistic functions of toponyms-symbols are determined and analyzed. It is established that toponyms-symbols in the poetic text acquire informational and figurative-emotional meanings.

Key words: *grapho-stylistics, informational and figurative-emotional meaning of the toponym of the symbol, volume of content, poetic language, stylistic function, toponym-symbol.*

О. І. Титаренко

Науковий керівник – доц. О. П. Кумеда

АКТУАЛІЗАЦІЯ ЛЕКСИКИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ ЯК ВИЯВ ДИНАМІЧНОСТІ ЛЕКСИЧНОЇ НОРМИ

У статті проаналізовано поняття актуалізації як процесу розвитку лексичної норми. На основі дослідження лексикографічних праць і мовної практики українців охарактеризовано групи актуалізованої лексики сучасної української літературної мови.

Ключові слова: *лексична норма, динаміка, актуалізація, соціолінгвістика, лексикографія.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі українська літературна мова знаходиться в умовах інтенсивних змін, спричинених процесами глобалізації, інформатизації та націоналізації. Сукупність історичних, соціокультурних і політико-економічних чинників формують інноваційний

і водночас автентичний характер мови на всіх її рівнях. Динамічність є обов'язковою властивістю лексичної системи української мови, що виявляється не лише в появі нових номінативів, але й у відродженні питомих, раніше пасивізованих лексичних одиниць. Така тенденційність, зумовлена переорієнтацією потреб українців, вимагає переосмислення ролі мови як консолідуючого чинника й, відповідно, внутрішньомовних змін.

Аналіз останніх досліджень. Актуальність роботи зумовлена появою нових тенденцій у сучасній мовній практиці, динамічністю лексичної норми; увагою дослідників до особливостей процесу розвитку сучасної української літературної мови на рівні лексичної системи.

Активно досліджували поняття актуалізації такі науковці, як: Д. Баранник, С. Караванський, Л. Мацько, О. Муромцева, В. Німчук, Л. Струганець, Ю. Шевельов та інші. Характеристику актуалізованої лексики української мови певного історичного періоду здійснювали М. Дудик, О. Ковтунець, О. Стишов тощо. У своїх дослідженнях лінгвісти подають дефініцію процесу актуалізації, аналізують її неоднозначність визначення, місце реактивованої лексики в системі словникового фонду сучасної української мови, стан і перспективи дослідження. Проте, незважаючи на студіювання проблеми в зазначених аспектах, вивчення актуалізації лексики сучасної української літературної мови в контексті питання динамічності лексичної норми є актуальним і потребує подальших досліджень.

Мета статті – проаналізувати особливості актуалізації лексики сучасної української літературної мови як вияву динамічності лексичної норми.

Виклад основного матеріалу. Актуалізація є одним із основних процесів розвитку лексичної системи сучасної української літературної мови. Зазначене явище означають як внутрішнє запозичення, проте в сучасній лінгвістичній науці для позначення процесу повернення до складу активної лексики «незаконно усунутих, проскрибованих чи просто пасивізованих питомих слів або окремих давніх запозичень» [5, с. 133] використовуються терміни *актуалізація*, *активізація*, *реактивація*, *націоналізація* [2, с. 118], процес самоочищення мови, збагачення словникового складу шляхом припливу номенів, які раніше перебували на периферії літературної мови, реабілітація словникового складу мови. Відповідно до цього, лексеми такого характеру називають реактивованими,

актуалізованими, активізованими, реактемами, ревіталізованими, внутрішніми неологізмами, відродженими.

Часто актуалізовані лексеми ототожнюють із неологізмами, оскільки вони спершу сприймаються мовцями як нові, невідомі. Проте, номінувати реактивовані слова як власне неологізми, на нашу думку, недоречно, оскільки зазначені лексеми вже були в ужитку, є застарілими або архаїзованими. Актуалізація передбачає не лише повернення слова до активного вжитку, але й зміну його функціонального й стилістичного статусу, умов використання. Більшість науковців (О. Стишов, М. Дудик, С. Биби́к) визначають сутність актуалізації як процесу переходу лексем з периферії до ядра мови, тобто формування їх загальноновживаності. Такі одиниці збагачують лексичну систему мови, відроджують її національно питомі компоненти, ідентифікують на лінгвосоціальному рівні.

Загальноновживаність і прийнятність усіма мовцями актуалізованих лексем формує їх лексичну нормативність. Варто звернути увагу, що такі слова кодифіковані в лексикографічних працях із позначками «застаріле», «історизм», «архаїзм», «діалектне», «дореволюційне», «книжне», «рідковживане». Належність лексем до зазначених категорій зумовлена, перш за все, ідеологічними причинами: радянська влада намагалася усунути елементи, які б вказували на національну окремішність українців, на мовному рівні зокрема, номінативи процесів, явищ, предметів, суспільних подій, що суперечили партійному режиму тощо.

Значний шар актуалізованих лексем становлять слова, позначені у Словнику української мови (1970-1980 років) як застарілі. У зв'язку з атеїстичною політикою радянської влади більшість таких одиниць належать до конфесійного стилю, проте на сучасному етапі вони є унормованими й мають загальноновживаний характер, тому активно використовуються в розмовному й публіцистичному стилях: *богомілья, ангел, благий* (у значенні добрий, добросердний), *благовіст, благоденство, благодіяння, благословення, богобоязкий, богослов, святиня, святилище* тощо. До зазначеної групи слів належать лексеми й на позначення явищ освіти: *академіст, словесність*, зокрема й популярна в останні роки (в контексті реформи НУШ) лексема на позначення вчителя, викладача – *ментор* (у значенні наставник), *менторський*. До активного вжитку повернулися й такі одиниці, як: *благодійник* (той, хто надає комусь допомогу, підтримку), *вельможний, вертеп, відьма, відьмак, відьмування, відьмачий, велемудрий, великодержавний, вечірки, вечорниці, викупник,*

винниця, віват, відпис, відсторонений, казенний, казна, канцелярист, магізм, книгар (власник книгарні, бібліотекар), *уклінність, презент, мапа, соборність, гординя, стрічка* (рядок), *ідол* (той, кого обожнюють) тощо.

Лексична норма сучасної української мови представлена одиницями, які в ХХ столітті спорадично функціонували в широкому вжитку й позначені у Словнику української мови (1970-1980 рр.) як рідковживані. Проте на сучасному етапі більшість із них використовуються мовцями в усіх стилях мови й унаслідок чого зазнають нейтралізації оцінно-експресивних компонентів. Повернення таких слів до складу активної лексики зумовлене, у першу чергу, спробами повернути властиві для української мовної системи лексичні форми, уникнути асиміляції з російською й популяризувати серед носіїв питомі відповідники: *барва* (у значенні фарба), *бідкатися* (жити бідно), *вепр, вибранець, вигорати, визволення, визвольницький, винахідливо, вистрелювати, витворюватися, відбірний, відволікатися, відголосок, віднайтися, відноситися* (у значенні стосуватися), *відособлення, відсторонений, відусюди, вінець* (вінок), *індивідуал, квітчаний, кінематограф* (у значенні кіномистецтво), *лахматий, маскуватися, середмістя, сповідач, стажер, костюм* (одяг), *поклопотати, порив, покровитель, гривня, злука* тощо. Унаслідок рухливості лексичної системи української мови деякі слова можуть набувати нових семантичних відтінків, наприклад, *індивідуал* – особа, яка не лише сповідує індивідуалізм у поглядах [4, с. 25], але й, на сучасному етапі, той, хто займається індивідуальною діяльністю; окремиий; особа.

Більшість актуалізованих на сьогодні лексичних одиниць, що є унормованими, належить до книжної лексики. У цілому сьогодні спостерігаємо тенденцію до окнижнення української мови, тобто зростання частотності використання книжних слів у публіцистичному, розмовному, конфесійному й офіційно-діловому стилях, що створює в мовленні відтінок науковості, офіційності, точності, інколи нейтральності. Цей шар словникового складу мови найбільш стилістично різноманітний, проте в сучасному вжитку лексеми мають переважно суспільно-побутовий характер, є експресивними й семантично розширеними. Прикладом зазначеної лексики є такі одиниці, як: *абориген, акція, благоговіти, благоденство, вербальний, верховенство, вершитель, відплата, ідентифікація, ідентичність, імітація, імпазантний, інакодумець, інакомовлення, індивід, інтеграція, предтеча* тощо. Унаслідок динамічності лексико-стилістичної системи української мови, активного використання

в засобах масової інформації, зазначені слова не належать до спеціальної чи стилістично маркованої лексики, що нівелює їх книжний характер й сприяє актуалізації й популяризації серед носіїв.

Сучасна актуалізована лексика також представлена словами, позначеними в лексикографічних працях ХХ століття, як дореволюційні. За обсягом це значно менша група одиниць, проте вони активно функціонують на сьогодні у мовленні носіїв і зазнають лексико-стилістичних трансформацій відповідно до суспільно-історичних тенденцій: *благодійник* (той, хто займається благодійністю), *магістрант* (той, хто готується захищати дисертацію на ступінь магістра), *строковик* (використовується для номінації солдатів, які призиваються до військової служби за віком), *гвардія* (на сучасному етапі використовується у сполученні з прикметником «національна» й позначає «військове формування з правоохоронними функціями» [3, с. 39].

Варто звернути увагу на процес актуалізації лексеми «Україна» і її похідних утворень. У Словнику української мови (1970-1980 рр.) слово «україна» представлено як застаріле в значенні території уздовж межі держави або країни, краю. Водночас лексеми такі, як *українофілка*, *українофільство*, *українофільство*, *українофіл*, *українофоб* позначені як історизми. На сучасному етапі в умовах активних суспільно-історичних подій, війни на Сході зазначені лексеми актуалізовані і є широко вживаними серед мовців, що демонструє динамічність лексичної норми.

Висновки. Отже, актуалізація як процес відродження пасивізованих або штучно усунутих лексичних одиниць є одним із показників динамічності лексичної норми сучасної української мови. Актуалізовані на сьогодні лексеми становлять значний шар словникового складу мови й кодифіковані в лексикографічних працях минулого століття як пасивна лексика. Стилiстична, лексико-семантична неоднозначність таких одиниць і їх популяризація в зразках художньої літератури, засобах масової інформації, мережі Інтернет формує передумови для наступних лінгвістичних досліджень в контексті аналізу процесу динаміки лексичної унормованості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дудик М. Активізація-актуалізація-реактивація (лексики). – URL: <http://kulturamovny.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine62-7.pdf>.
2. Ковтунець О. Явище актуалізації лексики в сучасній українській мові (стан і перспективи дослідження). *Лексикографічний бюлетень*: зб. наук. пр. Київ: Ін-т української мови НАН України, 2010. № 19. С. 114-122.

3. Словник професійної термінології для майбутніх фахівців Національної гвардії України (до курсу «Українська мова за професійним спрямуванням») / за ред. А. Пожидаєва Київ: НАВС України, 2016. 156 с. – URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/1566/1/%d0%a1%d0%bb%d0%be%d0%b2%d0%bd%d0%b8%d0%ba%20%d0%bf%d1%80%d0%be%d1%84.%20%d1%82%d0%b5%d1%80%d0%bc%d0%bd%d0%be%d0%bb%d0%be%d0%b3i%d1%97.pdf>

4. Словник української мови: в 11 томах / за ред. І. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1973. Т. 4. С. 25.

5. Стишов О. Динаміка лексичного складу сучасної української мови. Лексикологія. Лексикографія: навч. посіб. Біла Церква: Авторитет, 2019. 198 с.

Titarenko O. Actualization of vocabulary in modern Ukrainian literary language as a disclosure of dynamics of lexical norm.

In the article we analyze the concept of actualization as a process of lexical norm development. Based on the study of lexicographic works and language practice of Ukrainians, we characterize groups of actualized vocabulary in modern Ukrainian literary language.

Key words: *lexical norm, dynamics, actualization, sociolinguistics, lexicography.*

Ю. В. Тіщенко

Науковий керівник – доц. Н. В. Громова

**ФОРМУВАННЯ ОСНОВ МЕДІАГРАМОТНОСТІ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ
МОВИ В 5 КЛАСАХ**

У статті висвітлено основні питання щодо впровадження медіаосвіти на уроках української мови в 5 класах. Описано шляхи формування основ медіаграмотності під час організації освітнього процесу.

Ключові слова: *критичне мислення, медіаосвітні технології, рефлексія, медіаграмотність, медіаосвіта, креативність, творчість, компетентності.*

Постановка проблеми. Медіатехнології мають важливий вплив на формування цінностей і орієнтирів молодого покоління, особливо дітей і підлітків, які не можуть уявити свого життя без інтернету та різних медіаресурсів, з яких постійно отримують нову інформацію. Тому, сучасний учитель повинен опанувати методики викладання матеріалу з використанням медіа, застосовуючи новітні технології під час навчально-виховного процесу.

Мета статті – визначити та обґрунтувати важливість формування медіаграмотності в учнів п'ятого класу під час освітнього процесу.

Аналіз актуальних досліджень. У багатьох психолого-педагогічних дослідженнях предметом уваги вчених були проблеми, пов'язані з роллю медіа й медіаосвіти в сучасному світі (К. Безелгет, Д. Бекінгем, В. Іванов, Д. Консидайн, Г. Онкович, Е. Харт); медіаграмотність в інформаційному суспільстві (К. Тайнер, С. Уілсон, В. Поттер, Д. Алвермен, Дж. Мун, Р. Кьюбі);